

Sygn. akt I UK 236/17

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 20 września 2018 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Halina Kiriło (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Bohdan Bieniek

SSN Zbigniew Korzeniowski

w sprawie z odwołania J. S.
przeciwko Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych Oddziałowi w B.
o podleganie ubezpieczeniom społecznym,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Pracy i Ubezpieczeń
Społecznych w dniu 20 września 2018 r.,
skargi kasacyjnej organu rentowego od wyroku Sądu Apelacyjnego w (...)
z dnia 23 listopada 2016 r., sygn. akt III AUa (...),

**uchyla zaskarżony wyrok i przekazuje sprawę Sądowi
Apelacyjnemu w (...) do ponownego rozpoznania i
rozstrzygnięcia o kosztach postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

Zakład Ubezpieczeń Społecznych Oddział w B. decyzją z dnia 2 kwietnia 2015 r., na podstawie art. 83 ust. 1 pkt 1-3 w związku z art. 6 ust. 1 pkt 5, art. 9 ust. 4c, art. 12 ust. 1, art. 13 ust. 4, art. 18 ust. 8, art. 20 ust. 1 ustawy z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (jednolity tekst: Dz.U. z

2017 r., poz. 1778 ze zm.; dalej jako ustawa systemowa lub ustawa) stwierdził, że J. S. z tytułu prowadzenia działalności gospodarczej podlegała obowiązkowym ubezpieczeniom społecznym emerytalnemu, rentowym i wypadkowemu od dnia 1 kwietnia 2008 r.

Odwołanie od tej decyzji złożyła J. S. zarzucając, że przysługuje jej prawo do renty rodzinnej i pobiera tylko to świadczenie, a zatem powinna opłacać wyłącznie składkę zdrowotną. Nie kwestionowała ustalonej przez organ rentowy podstawy wymiaru składek na ubezpieczenia społeczne.

Wyrokiem z dnia 5 października 2015 r. Sąd Okręgowy w B. oddalił odwołanie i zasądził od odwołującej się J. S. na rzecz Zakładu Ubezpieczeń Społecznych Oddziału w B. kwotę 60 zł tytułem zwrotu kosztów zastępstwa procesowego.

Sąd Okręgowy ustalił, że ubezpieczona J. S. prowadzi działalność gospodarczą od 1 stycznia 1999 r., ma również ustalone prawo do renty z tytułu niezdolności do pracy od 1 marca 2000 r. na stałe. Renty (najpierw inwalidzka a później z tytułu niezdolności do pracy) zostały przyznane na podstawie prawomocnych wyroków Sądu Okręgowego w B. z dnia 15 czerwca 1994 r., sygn. akt VIU (...) oraz z dnia 1 marca 2000 r., sygn. akt VI U (...). Ubezpieczona posiada również prawo do renty rodzinnej. Mając ustalone prawo do renty rodzinnej oraz prawo do renty z tytułu niezdolności do pracy, pobiera rentę rodzinną.

Przechodząc do rozważań prawnych Sąd pierwszej instancji przytoczył treść art. 9 ust. 4c ustawy systemowej, zgodnie z którym osoby prowadzące pozarolniczą działalność, o której mowa w art. 8 ust. 6 pkt 1 tej ustawy, mające ustalone prawo do renty z tytułu niezdolności do pracy podlegają obowiązkowo ubezpieczeniom emerytalnemu i rentowym do czasu ustalenia prawa do emerytury. Według ustępu 5 tego przepisu osoby, o których mowa w art. 6, niewymienione w ust. 4 i 4c, mające ustalone prawo do emerytury lub renty podlegają dobrowolnie ubezpieczeniu emerytalnemu i rentowym. Zdaniem Sądu Okręgowego, odwołująca się należy do osób wymienionych w art. 9 ust. 4c ustawy systemowej, gdyż posiada status ubezpieczonego, któremu przysługuje prawo do renty z tytułu niezdolności do pracy i nie ma przy tym prawnego znaczenia fakt, że nie pobiera tego świadczenia. Przepis art. 9 ust. 4c odnosi się do osób mających ustalone prawo do

renty z tytułu niezdolności do pracy bez względu na to, czy świadczenie to jest im wypłacane. W rezultacie art. 9 ust. 5 statuujący możliwość dobrowolnego ubezpieczenia emerytalnego i rentowych nie dotyczy skarżącej. Mogłaby ona skorzystać z tego przepisu, gdyby miała ustalone prawo wyłącznie do renty rodzinnej, bez zbiegu z prawem do renty z tytułu niezdolności do pracy. Przepis art. 9 ust. 4c ustawy emerytalnej, dodany przez art. 2 pkt 1 lit. b ustawy z dnia 1 lipca 2005 r. o zmianie ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych oraz ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych (Dz.U. z 2005 r. Nr 1412, poz. 169), wszedł w życie dnia 1 stycznia 2008 r., tj. w trakcie prowadzenia przez odwołującą się działalności gospodarczej. Jako przedsiębiorca powinna ona orientować się w kwestiach zmian przepisów związanych z jej sytuacją. Błędna informacja pracownicy ZUS nie usprawiedliwia niewiedzy skarżącej o konieczności opłacenia składek na ubezpieczenia emerytalne i rentowe z tytułu prowadzonej działalności gospodarczej. Od przedsiębiorcy oczekuje się bowiem profesjonalizmu i inicjatywy w zakresie rozeznania w obowiązkach i konsekwencjach opłacania składek na ubezpieczenia.

Na skutek apelacji ubezpieczonej Sąd Apelacyjny w (...) wyrokiem z dnia 23 listopada 2016 r. zmienił zaskarżone orzeczenie oraz poprzedzającą je decyzję organu rentowego w ten sposób, że ustalił, iż J. S. w okresie od 1 kwietnia 2008 r. nie podlega obowiązkowo ubezpieczeniom emerytalnemu, rentowym i wypadkowemu jako osoba prowadząca pozarolniczą działalność gospodarczą, a ponadto zasądził od organu rentowego na rzecz ubezpieczonej kwotę 150 zł tytułem zwrotu kosztów procesu w postępowaniu apelacyjnym.

Sąd drugiej instancji dokonał odmiennej subsumpcji stanu faktycznego sprawy niż Sąd Okręgowy, dzieląc w całości stanowisko zawarte w apelacji odwołującej się, a mianowicie, że do ubezpieczonej zastosowanie ma art. 9 ust. 5 ustawy systemowej. Odwołująca się posiada prawo do renty rodzinnej oraz do własnej renty z tytułu niezdolności do pracy, zaś fakt pobierania renty rodzinnej jako korzystniejszej nie może negatywnie oddziaływać na jej uprawnienia, zwłaszcza w razie braku normy kwalifikującej taki zbieg praw, jaki ma miejsce w niniejszej sprawie. Ubezpieczona nie jest wymieniona w art. 9 ust. 4 i 4c ustawy systemowej, ma ustalone prawo do renty rodzinnej, którą pobiera, stąd spełnia ona dyspozycję

art. 9 ust. 5 ustawy systemowej i podlega ubezpieczeniom emerytalnemu i rentowym wyłącznie dobrowolnie.

Organ rentowy zaskarżył powyższy wyrok skargą kasacyjną. Zaskarżonemu wyrokowi zarzucił naruszenie prawa materialnego, przez błędną wykładnię i niewłaściwe zastosowanie art. 9 ust. 5; art. 9 ust. 4c w związku z art. 6 ust. 1 pkt 5 ustawy systemowej, polegające na przyjęciu, że osoba prowadząca pozarolniczą działalność gospodarczą i mająca ustalone prawo do renty z tytułu niezdolności do pracy, ale pobierająca inne, korzystniejsze świadczenie (rentę rodzinną), nie podlega obowiązkowo ubezpieczeniom emerytalnemu, rentowym i wypadkowemu. Skarżący wniósł o uchylenie zaskarżonego wyroku Sądu Apelacyjnego w całości i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania temu Sądowi, ewentualnie wniósł o uchylenie zaskarżonego wyroku i orzeczenie co do istoty sprawy oraz o zasądzenie na rzecz organu rentowego zwrotu kosztów postępowania.

W odpowiedzi na skargę kasacyjną ubezpieczona J. S. wniosła o oddalenie skargi i zasądzenie od organu rentowego na jej rzecz kosztów postępowania, w tym kosztów zastępstwa adwokackiego według norm przepisanych.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Analizę prawidłowości zaskarżonego wyroku wypada rozpocząć od przypomnienia, że zgodnie z art. 6 ust. 1 pkt 5 ustawy systemowej, obowiązkowo ubezpieczeniom emerytalnemu i rentowym podlegają z zastrzeżeniem art. 8 i 9 tej ustawy, osoby fizyczne, które na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej są osobami prowadzącymi pozarolniczą działalność oraz osobami z nimi współpracującymi. W myśl art. 12 ust. 1 ustawy systemowej, osoby te podlegają też obowiązkowo ubezpieczeniu wypadkowemu. W świetle art. 13 pkt 4 ustawy systemowej, podleganie wymienionym ubezpieczeniom przez osoby fizyczne prowadzące pozarolniczą działalność trwa od dnia rozpoczęcia wykonywania działalności do dnia zaprzestania wykonywania tej działalności. Stosownie do art. 8 ust. 6 pkt 1 ustawy systemowej, za osobę prowadzącą pozarolniczą działalność uważa się osobę prowadzącą pozarolniczą działalność gospodarczą na podstawie przepisów o działalności gospodarczej lub innych przepisów szczególnych.

Odwołująca się J. S. prowadzi od 1 stycznia 1999 r. pozarolniczą działalność gospodarczą i gdyby nie wyłączenia wynikające z art. 9 ustawy systemowej (do

którego art. 6 tego aktu wyraźnie odsyła), powinna podlegać z tego tytułu obowiązkowo ubezpieczeniom emerytalnemu i rentowym oraz wypadkowemu.

Jednocześnie wnioskodawczyni od dnia 1 marca 2000 r. ma ustalone prawo do renty z tytułu niezdolności do pracy, przyznane jej na stałe, a nadto prawo do renty rodzinnej, którą pobiera jako świadczenie korzystniejsze. To oznacza, że jej sytuacja prawna - z punktu widzenia podlegania ubezpieczeniom społecznym - musi być rozważona w kontekście art. 9 ustawy systemowej, który reguluje między innymi zbieg prawa do renty oraz obowiązkowego tytułu ubezpieczeń emerytalnego i rentowych.

W okresie do dnia 31 grudnia 2007 r. sytuację prawną skarżącej określał art. 9 ust. 5 ustawy systemowej, zgodnie z którym osoby, o których mowa w art. 6, niewymienione w ust. 4, mające ustalone prawo do emerytury lub renty, podlegały dobrowolnie ubezpieczeniom emerytalnemu i rentowym. Stosownie do art. 9 ust. 4 ustawy systemowej, osoby, o których mowa w art. 6 ust. 1 pkt 1, 3 i 18a, mające ustalone prawo do emerytury lub renty, podlegają obowiązkowo ubezpieczeniom emerytalnemu i rentowym. Odwołująca się nie była i nie jest objęta regulacją tego przepisu, ponieważ podlega ubezpieczeniu z tytułu prowadzenia pozarolniczej działalności gospodarczej (art. 6 ust. 1 pkt 5), czyli z innego tytułu niż enumeratywnie wymienione w art. 6 ust. 1 pkt 1, 3 i 18a ustawy. Na podstawie art. 2 pkt 2 lit. b ustawy z dnia 1 lipca 2005 r. o zmianie ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych oraz ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych (Dz. U. Nr 169, poz. 1412), do art. 9 ustawy systemowej został jednakże dodany - z mocą obowiązującą od dnia 1 stycznia 2008 r. - ust. 4c w brzmieniu: osoby prowadzące pozarolniczą działalność, o której mowa w art. 8 ust. 6 pkt 1, mające ustalone prawo do renty z tytułu niezdolności do pracy podlegają obowiązkowo ubezpieczeniom emerytalnemu i rentowym do czasu ustalenia prawa do emerytury.

Jak wynika z uzasadnienia projektu dokonanych powołaną ustawą zmian (druk Sejmu RP IV kadencji nr 3772), celem nowelizacji ustawy systemowej było zrównanie pozycji rynkowej rencistów pracujących na podstawie umowy o pracę z rencistami prowadzącymi działalność pozarolniczą. Zdanie projektodawców zmian, brak jest uzasadnienia merytorycznego dla odrębnego traktowania tej grupy

przedsiębiorców przez system ubezpieczeń społecznych. Zauważono, że w dotychczasowym stanie prawnym renciści (czyli osoby mające ustalone prawo do renty z tytułu niezdolności do pracy lub renty rodzinnej) - w przypadku zatrudnienia w ramach stosunku pracy lub na podstawie umowy zlecenia - podlegali obowiązkowo (na równi z innymi pracownikami i zleceniobiorcami) ubezpieczeniom społecznym. Natomiast renciści prowadzący działalność pozarolniczą w rozumieniu przepisów o systemie ubezpieczeń społecznych, byli w odmiennej sytuacji, ponieważ, podobnie jak emeryci (osoby mające ustalone prawo do emerytury), byli wyłączeni z obowiązku ubezpieczeń społecznych z tytułu tej działalności; ubezpieczenie i opłacanie składek było dla tych osób dobrowolne. Projektowana regulacja miała zrównać sytuację wszystkich dodatkowo zarabkujących rencistów w zakresie obowiązku ubezpieczeń społecznych. Zaproponowano zatem, aby renciści, którzy nie osiągnęli powszechnego wieku emerytalnego, podlegali ubezpieczeniom społecznym z tytułu prowadzonej działalności pozarolniczej na takich samych zasadach, jak inne osoby prowadzące taką działalność i nieposiadające ustalonych uprawnień emerytalnych. Wspomniani wyżej renciści, z tytułu prowadzonej działalności podlegaliby zatem obowiązkowi ubezpieczenia emerytalnego, rentowego oraz wypadkowego i byłoby tym samym obowiązani do opłacania składek na te ubezpieczenia. Natomiast ubezpieczenie chorobowe byłoby dla nich dobrowolne. Po osiągnięciu powszechnego wieku emerytalnego osoby te zostałyby (podobnie jak emeryci) wyłączone z obowiązku ubezpieczeń społecznych; ubezpieczenie z tytułu prowadzonej działalności pozarolniczej byłoby dla nich dobrowolne. Nadal nieobjęte obowiązkiem ubezpieczeń z tytułu prowadzonej działalności miały pozostać osoby mające ustalone decyzją organu rentowego prawo do emerytury. Proponowane rozwiązanie dotyczyło rencistów prowadzących lub podejmujących prowadzenie działalności gospodarczej w rozumieniu art. 8 ust. 6 pkt 1 ustawy systemowej.

W odniesieniu do art. 9 ust. 5 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych w doktrynie podkreśla się, że osoby posiadające status emeryta lub rencisty (z wyjątkami przewidzianymi w ust. 4, 4a i 4c) nie podlegają obowiązkowi ubezpieczenia emerytalnego i rentowego z tytułów wymienionych w art. 6 ustawy, natomiast na mocy ogólnej normy kompetencyjnej zawartej w art. 9 ust. 5 mogą

przystąpić do ubezpieczenia społecznego (emerytalnego i rentowego) na swój wniosek (dobrowolnie). Do dnia 31 grudnia 2007 r. wszyscy renciści wykonujący pozarolniczą działalność podlegali więc dobrowolnie ubezpieczeniom emerytalnemu i rentowym. Nie miał przy tym znaczenia rodzaj wykonywanej pozarolniczej działalności ani rodzaj pobieranego świadczenia rentowego. Od 1 stycznia 2008 r. z mocy art. 9 ust. 4c ustawy systemowej nastąpiło w stosunku do tych osób rozszerzenie obowiązkowego ubezpieczenia emerytalnego i rentowego na osoby pobierające renty z tytułu niezdolności do pracy i prowadzące jednocześnie działalność gospodarczą (do czasu ustalenia na ich rzecz prawa do emerytury). Jest to unormowanie szczególne, wymagające wykładni ścisłej (T.Bińczycka-Majewska, Kumulacja i rozłączność tytułów ubezpieczenia społecznego, PiZS 2007 nr 1, s. 22).

Ubezpieczenia emerytalne i rentowe nadal są dobrowolne dla tych osób posiadających ustalone prawo do renty z tytułu niezdolności do pracy, które wykonują inną pozarolniczą działalność niż ta, o której jest mowa w art. 8 ust. 6 pkt 1 ustawy systemowej. Ubezpieczenia emerytalne i rentowe mają też dobrowolny charakter dla tych osób wykonujących pozarolniczą działalność, które posiadają ustalone prawo do emerytury. W przypadku emeryta nie ma przy tym znaczenia rodzaj wykonywanej pozarolniczej działalności. Ubezpieczenia emerytalne i rentowe są również dobrowolne dla tych ubezpieczonych, którzy nie zostali wymienieni w art. 9 ust. 4, 4a i 4c ustawy systemowej, a posiadają ustalone prawo do emerytury lub renty (np. chałupników, osób współpracujących z osobą prowadzącą pozarolniczą działalność, duchownych itd.). Pojęcie „ustalone prawo do emerytury lub renty”, którym posługuje się art. 9 ustawy systemowej, musi być utożsamiane z przyznaniem tego prawa decyzją organu rentowego. Nie chodzi więc w nim o spełnienie *ex lege* ustawowych przesłanek prawa do świadczenia, lecz o realizację tego prawa po uprzednim złożeniu w organie rentowym stosownego wniosku o jego przyznanie (szerzej na ten temat: wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 listopada 2014 r., I UK 100/14, LEX nr 1567460 i powołane tam orzecznictwo).

Pozostaje zatem odpowiedzieć na pytanie, jak fakt posiadania przez osobę prowadzącą pozarolniczą działalność gospodarczą ustalonego prawa do renty z

tytułu niezdolności do pracy i prawa do renty rodzinnej oraz pobierania tego ostatniego świadczenia rzutuje na stosowanie wobec takiej osoby przepisu art. 9 ust. 5 ustawy systemowej.

W wyroku z dnia 29 sierpnia 2017 r., I UK 336/16 (LEX nr 2397627), zapadłym w stanie faktycznym podobnym do zaistniałego w niniejszej sprawie, Sąd Najwyższy skonstatował, że choć skarżąca w spornym okresie prowadzenia pozarolniczej działalności gospodarczej była uprawniona do renty rodzinnej i świadczenie to pobierała, to jednak miała równocześnie ustalone prawo do stałej renty z tytułu niezdolności do pracy, co sprawiało, że jej sytuacja prawna od dnia 1 stycznia 2008 r. wypełniała hipotezę art. 9 ust. 4c. W stosunku do skarżącej występował bowiem określony w art. 95 ust. 1 ustawy o emeryturach i rentach (a wcześniej w art. 69 ust. 1 ustawy o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin) zbieg u jednej osoby prawa do kilku świadczeń przewidzianych w tej ustawie, który rodził tylko ten skutek, że było jej wypłacane jedno z tych świadczeń - wyższe lub wybrane przez zainteresowanego. Zbieg ten nie pociągał za sobą natomiast utraty prawa do świadczenia, z którego wypłaty zainteresowana zrezygnowała, tj. renty z tytułu niezdolności do pracy. Wobec wypełnienia hipotezy normy art. 9 ust. 4c ustawy systemowej, wystąpił skutek opisany dyspozycją tej normy. Skarżąca podlegała więc w spornym okresie obowiązkowo ubezpieczeniom emerytalnemu i rentowym oraz wypadkowemu.

Sąd Najwyższy w obecnym składzie w pełni podziela powyższy pogląd. W konsekwencji tego, uznając za uzasadnione zarzuty kasacyjne, z mocy art. 398¹⁵ § 1 k.p.c. oraz art. 108 § 2 k.p.c. w związku z art. 398²¹ k.p.c. orzeczono jak w sentencji wyroku.